

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 48 Volume: 10 Issue: 48

Şubat 2017 February 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TEFSİRDE MEZHEBE DAYALI AŞIRILIK -AYYÂŞÎ ÖRNEĞİ-
THE EXTREMISM BASED ON SECT IN TAFSİR -AYYASHI SAMPLE-

Hüseyin ÇELİK*
Sabuhi SHAHAVATOV**

Öz

Kur'an tefsirinde ön kabullerden uzak bir şekilde hareket etmek yerine mezhep taassubuna binaen ve önceden kabul edilmiş teorilerin metin üzerinden gerekçelendirilmesi cihetine gitmek birçok probleme neden olmaktadır. Müfessirlerden bazıları eserlerini telif ederken mensup oldukları hâkim paradigmanın gölgesinde hareket etmiş, kendi mezheplerini güçlendirmek veya karşı oldukları mezheplerin ortaya koydukları delilleri çürütme amacını gütmüşlerdir. Bu bağlamda Şii müfessirler de kendi görüşlerini destekleme ve kabul ettirmek için bütün Müslümanlar nezdinde otoriter metin kabul edilen Kur'an'ı Kerim'den deliller bulmaya çalışmış, bulamadıkları zaman ise ayetleri kendi mezhep prensipleri çerçevesinde tevil etmeye yönelmişlerdir. Bu süreçte ayetler müstakil olarak ele alınmış, nüzül ortamı, yani Kur'an'ın inzal edildiği günün şartları ve Kur'an'ın bütünlüğü göz ardı edilmiştir. Bu çalışmada Ayyâşî tefsirinde mezhep refleksi ile Kur'an'ın işlevselleştirilmesinin örneklerini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ayyâşî, Tefsir, Mezhep Taassubu, Şii Tefsir.

Abstract

Interpretation of Quran based on sectarian bigotry and justification of previously-accepted theories on the text rather than acting away from preconceptions causes several important problems. While commentators copyrighted their works have acted according to the dominant paradigm which they belong to, they aimed to strengthen their sects and refute the proofs provided by the sects that they are against. In this context, Shiite commentators also tried to find out evidences to support and sell on their opinions from the Quran that is accepted an authoritarian text according to all Muslims and in case they couldn't find they had tended to comment the verses in the frame of their sectarian principles. During this procedure, verses were examined separately, bringdown environment, conditions of the days of Quranic bringdown and completeness of Quran were ignored. In this copyright we'll try to examine the examples of functionalization of Quran according to sectarian reflex, in the Tafsir of Ayyashî.

Keywords: Ayyashî, Quranic Exegesis (Tafsir), Theologie, Shiite Qur'an Commentaries,

Giriş

Kur'an'ın belli koşullar içerisinde Hz. Peygamber'e inzâl edilmiş sözlü/şifahî bir hitap/söylem niteliğinin göz ardı edilip onun salt "metin" olarak tasavvur edilmesi ve tefsir faaliyetinin bu tasavvur üzerinden yapılması durumunda; söz konusu "metnin" lafızlarından üretilebilecek anlam ihtimallerinin ve bu ihtimallere bağlı olarak ortaya çıkacak sonuçların ne kadar uç boyutlara varacağını görmek açısından Şii tefsir geleneğinin incelenmesi ufuk açıcı sonuçlar verebilir. Nitekim Kur'an'ın tamamının, yirmi küsur yıl zarfında, durumun gerektirdiği ölçüde parçalar halinde ve sözlü olarak birbirinden bağımsız vahyedilmiş olduğunu, bu sebeple de, "yazılı metin" değil, "sözlü hitap" özelliği taşıdığını dikkate almak gerekmektedir. Sözlü konuşmalarda muhatabın bildiği şeyler tekrarlanmaz. Muhatap o hususlarda bilgi sahibi olduğu için, genellikle söylenen sözü söyleyenin murat ettiği şekilde anlar. Bu bakımdan Kur'an araştırmaları öncelikle, inzâl edildiği dönemin genel dinî, fikrî, kültürel, içtimaî, siyâsî ve iktisâdî yapısına dair çalışmalardan yola çıkmalı, bunun akabinde onun her bir pasajı, inzâl edildiği tarihsel bağlam çerçevesinde ele alınmalıdır. Bununla beraber, başlangıçta sözlü hitap niteliğinde olan Kur'an'ın zamanla (muhafaza maksadıyla) metinleşmesinden sonra, artık ona sözlü/şifahî ortamında ulaşma şansı kalmadığı için, tefsir faaliyetinin "metin merkezli Kur'an anlayışı"na istinat etmiş olması, tarihsel süreç içerisinde tabii karşılanması gereken bir durumdur. Ancak bu durumda cevaplanması (ya da yüzleşmesi) gereken soru; Kur'an metnini/nassını nüzül döneminden bağımsızlaştırıp, kullandığı lafızları sadece dildeki vaz'ediliş özellikleri çerçevesinde ele almanın ve nüzül ortamından "bağımsız" yorumlar yapmanın meşru olup olmadığıdır. Doğrusu Kur'an'ın nüzül şartları dikkate alınmadığı takdirde, dilbilimin sağladığı imkânlar çerçevesinde âyetlere birbirinden farklı, hatta birbirine zıt anlamlar verebilmenin yolu açılmış, tek bir ifadenin onlarca sayıda anlama aynı anda işaret etmesi gibi bir durumla karşı karşıya kalınmış olacaktır. İşte bu mülâhazalardan hareketle "Kur'an'ı nüzül ortamı eşliğinde anlama" yöntemi, Kur'an âyetlerinin nüzülü ile Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde vuku bulan olaylar arasındaki paralelliğin esas alınmasına dayanmaktadır.

*Yrd. Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

**Yrd. Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Bazen müfessirlerin kendi mezheplerini koruma ve diğer mezheplere karşı üstünlüğünü ve doğruluğunu artırma amacıyla bir savunma mekanizması olarak geliştirdikleri yöntemler daha sonra taassup çizgisine kadar ilerlemektedir. Her ne kadar mezhepler müstakil birer din olmayıp din içerisinde farklı anlayışların ve bu anlayışları benimseyenlerin zaman içerisinde edindikleri ayırt edici özelliklerin toplamı sayılır ise de aynı din içerisinde birbirinden farklı düşüncelerin ve buna bağlı olarak gelişen aidiyet psikolojisinin temelinde sosyal çevrenin, siyasî olayların, eski inanç ve kültürlerin izlerinin yer aldığını söylemek mümkündür. Bu minval üzere belli bir ekolün/mezhebin görüşlerine taraftar olan kimi müfessirler, kendi mezhep ilkelerini tahkim etmek ya da hasımlarına karşı savunabilmek amacıyla Kur'ân'ın nüzûl ortamını ve o dönemin örf, adet, gelenek, inanç ve anlayışlarını zaman zaman göz ardı etmişlerdir. Ne var ki Hz. Ali'nin de ifade ettiği üzere Kur'ân, kendi başına konuşan bir nitelik arz etmemekte, insanlar tarafından *konuşturulmaktadır*.² Bu nedenledir ki tarih boyunca hiçbir mezhep, kendi görüşlerine Kur'ân'dan delil bulma hususunda herhangi bir sıkıntı yaşamamıştır. Bu gibi hususlara dikkat çekmek ve örneklendirmek amacıyla Şîî tefsir literatüründe önemli yere sahip olan müfessir Ayyâşî (ö. 320/932)ve tefsiri bu çalışmanın esasını teşkil etmektedir. Her ne kadar söz konusu müfessir ve eseri Şîî ilim havzasında aşırı bir tefsir olarak görülmesi de bizler için mezhep refleksli aşırı tefsire örnek olması bağlamında farklı bir öneme sahiptir. Söz konusu müfessirin aşırı yorum ve görüşlerine yer vermeden önce hayatı, eserleri ve tefsiri hakkında kısa bilgi vermenin de yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Ayyâşî ve Tefsiri

Tam adı Ebü'n-Nadr Muhammed b. Mesûd b. Ayyâş el-Ayyâşî es-Semerkandî³ olan müfessirin hayatı ile ilgili ilk dönem Şîî kaynaklarında fazla bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Sülemî ve Temîmî nisbelerine de sahip olan Ayyâşî'nin künyesi Ebü'n-Nadr'dır. Şîa tarafından önemli kabul edilen ve ilk dönem müfessirlerinden olan müellifin doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Son dönem kaynakların verdiği bilgiler ise müellifin hayatını aydınlatmaya yetecek düzeyde değildir.⁴ Fakat künyesinden Semerkantlı olduğu anlaşılmaktadır.

Ayyâşî'nin ilk tahsilini kimden ve nerede aldığı da kaynaklarda açık olarak belirtilmemiştir. Kûfe, Bağdat ve Kum âlimlerinden ders almış olmasından bu bölgelere ilmî seyahatler yaptığı sonucunu çıkarabiliriz. Tabakat müelliflerinden Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ali en-Necâşî (ö. 450/1058), Ayyâşî'nin hocaları arasında Ali b. Hasan b. Faddal, Abdullah b. Muhammed b. Halid et-Tayâlisî'nin arkadaşlarını zikretmektedir.⁵ Talebelerinden olan Ebü Amr Muhammed b. Ömer b. Abdulaziz el-Keşşî (ö. 340/951) *İhtiyaru'r-Ricâl* isimli eserinde müfessirin 48 öğrencisinin ismini zikretmektedir.⁶ Önde gelen talebeleri arasında Ca'fer b. Muhammed b. Mesûd el-Ayyâşî, Haydar b. Muhammed b. Nuaym es-Semerkandî, Muhammed b. Ömer b. Abdilaziz el-Keşşî bulunur. Ayyâşî'nin vefat tarihi ihtilafli olmakla birlikte son dönem araştırmacılarına göre 320/932 olarak kabul edilmektedir.⁷

Şîî kaynaklarda Ayyâşî takdir edilen, güvenilir ve faziletli birisi olarak zikredilmekte olup, hakkında kullanılan "*bu taifenin gözlerinden bir göz, geniş bilgi sahibi, rivâyetlere muttali ve bu konuda basiret sahibi, Doğunun en fazla ilim, fazilet, edep, anlayış sahibi ve zamanında mükemmel birisi*" gibi ifadeler onun mezhep nezdindeki konumunu ortaya koymaktadır.⁸

Kaynaklarda yer alan bu bilgilerden, müfessirin mezhep içinde çok önemli bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim İhsan el-Emin, Ayyâşî'nin tefsirini Şîa'nın önemli 7 rivayet tefsirinin⁹ içinde zikretmektedir. Ayrıca sonraki dönem Şîî müfessirlerin onun tefsirine atıfta bulunması Ayyâşî'nin Şîa nezdinde önemli bir mevki sahibi olduğu fikrini teyit etmektedir.

Kaynaklar Ayyâşî'nin başlangıçta Sünnî iken, daha sonra Şîiliği seçtiğini söylemektedir. Nitekim ilk eserlerini Sünnî itikadına¹⁰ göre yazmıştır. Şîî olduktan sonra da Sünnî ve Şîilere özel ayrı ayrı ilim meclisleri kurmuştur.

Ayyâşî iki yüzden fazla eser telif etmiştir. Bunları mezhep değiştirmesine bağlı olarak iki kısma ayırmak mümkündür. Sünnî iken yazdığı eserler arasında *Kitâbu Sîreti Ebî Bekr*, *Kitâbu Sîreti Ömer*, *Kitâbu Sîreti Osman*, *Kitâbu Sîreti Muaviye* gibi eserleri ve Şîî olduktan sonra yazdığı eserler arasında *Kitâbu Haddî'l-*

²Muhammed İbn Cerir et-Taberî (1979), *Tarihu'r-rusûl ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire, V/48-49, 66

³Ebü Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Ali et-Tûsî (1983), *el-Fihrist*, Beyrut, s. 212.

⁴Akiki Bahşayesi (1371), *Tabakât-ı Müfessirân-ı Şîa*, Kum, I/ 582-585.

⁵Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali el-Esedî el-Kûfî en-Necâşî (1988/1408), *Ricalü'n-Necâşî*, thk. Muhammed Cevad Naini, Beyrut, s. 194-195

⁶Şeyh Rizâ Ustadi (1411), *Ayyâşî ve Tefsîruhu, Risaletü'l- Kur'ân*, Tahran, S. 3. s. 51-55

⁷Hayreddin Zirikli (t.y.), *el-A'lâm: Kâmusu Terâcîmi li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, Beyrut, VII/95.

⁸Necâşî, a.g.e., s. 350-352.

⁹İhsan el-Emin (2000), *et-Tefsir bi'l-me'sur ve tatavvuruhu inde's-Şîati'l-İmâmiyye*, Beyrut, s. 394; Hadi Marife (1997), *et-Tefsir ve'l-Müfessirin*, Meşhed, II/322 vd.

¹⁰Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshâk İbnü'n-Nedîm (1978/1398), *el-Fihrist*, Beyrut, s. 194-195.

Kazıf, Kitâbu Haddi's-Şârib, Kitâbu'l-Hums, Kitâbu'r-Ru'ye, es-Salât, Salâtu'l-Havf, et-Tıbb ve başka kitaplarını zikretmek mümkündür. İbnü'n-Nedîm *el-Fihris'*inde Ayyâşî'nin bütün eserlerinin ismini zikretmektedir.¹¹

Müfessirin günümüze ulaşan tek eseri tefsiridir. Bu eser Allâme Seyyid Haşim er-Rasûlî el-Mahallâtî tarafından tashih ve tahkik edilerek 1991 yılında Beyrut'ta 2 cilt halinde basılmıştır.

Evinin adeta bir mescid ve medrese gibi talebelerle dolu olduğu rivayet edilen Ayyâşî'nin, özellikle tefsir alanında sonraki dönem müfessirleri üzerinde ciddi etkileri vardır. Kendisinden sonra telif edilmiş olan birçok Şîî tefsirinde onun izi görülmekte ve bu durum günümüzde de devam etmektedir.

Tefsîru'l-Ayyâşî bir rivayet tefsiridir. Tefsirin mukaddimesinde şöyle yazılmaktadır: "Ca'fer b. Muhammed b. Mesûd babasından, o da Ebû Abdullah Ca'fer b. Muhammed'den o da babası vasıtasıyla dedelerinden Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir". Bu ilk senetten sonra bir daha müfessirin ismi tasrih edilmemiştir. Tefsirin başında 8 babdan oluşan bir mukaddime mevcuttur.¹²

Tefsirinde başta Hz. Ali, Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık olmak üzere Ehl-i Beyt imamlarından gelen rivayetleri nakletmektedir. Bununla birlikte az da olsa sahabe ve tâbiin görüşlerine yer vermiştir. Müfessir ayetlerle ilgili rivayetleri nakletmekte ve aralarında her hangi bir tercihte bulunmamaktadır.

Tefsirinde Kur'ân'ın tahrif edildiği iddiasıyla ilgili rivayetleri nakletmekte, ancak diğer konularda olduğu gibi menfi veya müsbet herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Bunların örneğini ilerleyen sayfalarda ortaya koymaya çalışacağız.

Tefsirde önceden var olan senetler daha sonra müstensih tarafından hafzedilmiştir. Ancak Ebû Ca'fer Şeyh Sadûk Muhammed b. Ali b. Hüseyin (ö. 381/991) senetleriyle beraber rivayetlerde bulunmuştur.

Ayyâşî'nin tefsiri günümüze tam olarak ulaşmamıştır. Buna rağmen kendisinin bu eseri eksik mi tam mı yazdığına dair her hangi bir bilgi de bulunmamaktadır. Elimizde olan kısmı Fâtîha'dan Kehf suresine kadardır. Eğer tam olarak yazdıysa tefsirin kalan kısmının ne zaman kaybolduğu bilinmemekle birlikte, XI-XII. asır âlimlerinden Feyz el-Kâşânî (ö.1090/1679), Bahrânî (ö. 1107/1686) ve Meclîsî'nin (ö. 1111/1690)¹³ sadece birinci kısmından rivayette bulunması bu tefsirin o dönemde de eksik olduğunu düşündürmektedir. Daha da geriye gidecek olursak, sûrelerin faziletine dair Ehl-i Beyt kaynaklı rivayetleri Kehf sûresine kadar genelde Ayyâşî'den nakleden Tabersî'nin, bundan sonraki kısımda onu zikretmemesi söz konusu tefsirin Tabersî'ye de tam bir şekilde ulaşmadığını ortaya koymaktadır.

Ayyâşî'nin tefsiri hem muhteva hem de sened bakımından eksik olarak günümüze ulaşmıştır. Çünkü daha sonrakiler tarafından senetler hafzedilmiştir. Aynı zamanda muhaddis olan Ayyâşî'nin eseri tam bir rivayet tefsiridir ve söz konusu eserinde naklettiği rivayetler hakkında her hangi bir yorum yapmamıştır. Ayrıca aynı ayetle ilgili zıt rivayetlere de yer vermiş, ancak diğer konularda olduğu gibi menfi veya müspet herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır¹⁴.

Ayyâşî tefsiri hakkındaki bu genel bilgilerden sonra, tefsirin muhtevasına konumuzu ilgilendiren yönü itibarıyla, yani mezhep taassubu kaygısıyla nüzûl ortamını göz ardı etmeye örnek teşkil edecek zaviyeden bakmakta fayda vardır.

Mezhep Temelli Yorumlar ve Örnekleri

Ayyâşî tefsirinde, rivayet seçiminde nüzûl ortamını yansıtan bilgileri değil, mezhep kabullerini pekiştirecek rivayetleri tercih etmek şeklinde bir tarafgirliğin yanı sıra ayetlerin bütünlüğünü bozarak sadece bir kısmını ön plana çıkarmak gibi parçacı bir tutum da söz konusudur. Örneğin "فَمَنْ هَدَىٰ مِنِّي بِأَيْتِنَاكُمْ فَأَيُّهَا تَبِعَ عَلَيْهِمْ خَوْفٌ فَلَا هُدَاى تَبِعَ بِحَزْنُونٍ هُمْ لَا وَ عَلَيْهِمْ خَوْفٌ فَلَا هُدَاى تَبِعَ"¹⁵ ifadesinin geçtiği Bakara 2/38 ayetinin sadece bu kısmı ile ilgili rivayeti nakletmiş ve "هُدَىٰ" ifadesinin Hz. Ali¹⁶ hakkında nâzil olduğunu söylemiştir. Parçacı yaklaşımın ve iç bağlama (siyak ve sibaka) riayet etmemenin neticesinde ortaya çıkan bu anlam, bir tür aşırı yorumdur. Kaldı ki Tabersî'nin zikrettiğine göre siyak ve sibakına baktığımız zaman ayetteki ifadenin Âdem ve Havva'ya hitap olduğunu görebiliriz.¹⁷ Yani ayetin şöyle anlaşılması mümkündür; "Gönderdiğim elçilere uyararak yaşayanlar âhirette hiçbir korku ve tasa içinde olmayacak, cennet nimetine nâil olacaklardır."¹⁸ Görüldüğü gibi Ayyâşî'nin verdiği anlam sonraki dönem Şîî müfessirlerince dahi dikkate alınmamış ve ayet nüzul ortamına göre anlamlandırılmıştır.

¹¹İbnü'n-Nedîm, *a.g.e.*, s. 194-195

¹²Ebu'n-Nadr Muhammed b. Mes'ud Ayyâşî (1991/1411), *Tefsîru'l-Ayyâşî*; thk. Hâşim Resuli Mahallâtî, Beyrut, I/ 13-30.

¹³Aslan Habibov (2007), *İlk Dönem Şîa Tefsir Anlayışı* (Basılmamış Doktora Tezi) AÜSBE, Ankara, s. 63 vd.

¹⁴Ustadî, *a.g.m.*, s. 43-67

¹⁵Bakara 2/38

¹⁶Ayyâşî, *a.g.e.*, I/60

¹⁷Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasan b. Fazl et-Tabersî (2008), *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrut, I/90; Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Ali Tûsî (t.y.), *et-Tibyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrut, I/174;

¹⁸Tabersî, *a.g.e.*, I/90-91; Tûsî, *Tibyân*, I/174;

Bakara suresinin “بِهِ” zamirinin Hz. Ali’ye raci olduğunu²⁰ söylemektedir. Ancak ayetin muhataplarının Yahudiler olduğu Tabersî tarafından zikredilmektedir. Zira Tabersî’ye göre Yahudilerden, Hz. Muhammed’e vahyedilen ve aynı zamanda vaktiyle kendilerine gönderilmiş olan Tevrat’ı tasdik eden Kur’an’a iman edilmesi istenmektedir. Ayrıca ayet Yahudileri; gayet iyi bildikleri Kur’an’ı ve Muhammed’in peygamberliğini ilk reddedenlerden olmamaları konusunda da uyarmaktadır.²¹ Ayyâşî’nin yorumu veya rivayeti metni mezhep refleksi ile konuşturmadan başka bir şey değildir. Ayrıca ayetin sonraki dönemlerde muhatapların dikkate alınarak yorumlandığını Tûsî ve Tabatabâî tefsirlerinde görmek mümkündür.

Ayyâşî’nin nüzûl ortamını göz ardı ettiği başka bir ayet ise “فَكَلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ”²² ayetidir. Söz konusu ayetle ilgili aslında batınî bir yorumu olduğu zikredilen bir rivayet aktarmaktadır. Hz. Muhammed’in Hz. Ali’nin velayetine dair bağlayıcı deliller getirdiğini buna karşın onlardan bir kısmını yalanladıklarını, bir kısmını ise öldürdüklerini söylemektedir.²³ Ayetin siyak sibakı dikkate alındığı takdirde şöyle anlamlandırmak mümkündür; vaktiyle Hz. Mûsâ’yı peygamber olarak seçip ona ilâhî kitabı verdiğimiz gibi ondan sonra da nice peygamberleri seçip görevlendirdik. Benzer şekilde Meryem oğlu İsrâ’yı da peygamber olarak seçtik ve kendisine elçimiz Cebrâil ile vahiy gönderdik. İşte elçimiz Muhammed de bütün bu peygamberler gibi, tarafımızdan seçilmiş ve kendisine vahiy verilmiş bir peygamberdir. Ey Medine yahudileri! Şimdi siz de kendilerine bir peygamber hoşlarına gitmeyen ilâhî emir getirdiğinde derhal karşı çıkan, peygamberleri yalanlamayı ve hatta öldürmeyi yol edinmiş atalarınız gibi davranıp elçimiz Muhammed’e karşı kibir mi taslayacaksınız?²⁴

Kur’an’ın tahrif edildiği iddialarıyla ilgili Ayyâşî’nin delil olarak sunduğu ayetlerden biri “فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَدِيرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا”²⁵ ayetidir. Ayyâşî ayetin aslında “فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَدِيرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا”²⁶ şeklinde nazil olduğu rivayetlerini nakletmektedir. Oysa bu ayet Benî İsrâil ile alakalı olup Hz. Musa (a.s)’nın kıssasını²⁷ anlatmaktadır. Daha sonraki dönem Şii müfessirlerden Tûsî²⁸, Tabersî²⁹, ve Tabatabâî³⁰ de tefsirlerinde bu ayetlerin Yahudilerle ilgili olarak nazil olduğunu söylemektedirler. Ayyâşî’nin naklettiği rivayet ise sorun çözme yerine, daha çok problem olma özelliğine sahiptir.

Nisa suresinde yer alan “وَاللَّهُ لِيُغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيُهْدِيَهُمْ طَرِيقًا إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ”³¹ ve “عَلِيمًا حَكِيمًا وَكَانَ اللَّهُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ قَائِمًا خَيْرًا لَكُمْ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا”³² ayetleri de konuya örnek teşkil etmektedir. Şöyle ki, oysa Ayyâşî bu ayetlerin aslında Cebrâil (a.s.) tarafından Hz. Peygamber’e “إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا”³³ şeklinde inzâl edildiğini Ebu Ca’fer’den³⁴ rivayet etmiştir. Bu ayetlerin tefsiri konusunda özellikle Nisâ suresi 168. ayette Tûsî küfür ve zulmedenlerin Hz. Peygamber’in risaletine karşı çıkanların ve “O’nu yalanlamak yoluyla zulmedenler”³⁴ olduğunu vurgulamıştır. Diğer ayetteki maksadın ise “Allah’ın Hz. Peygamber’in nübüvvetini inkar eden bütün Arap müşriklerini ikaz etmesi”³⁵ olduğunu söylemektedir.

Kur’an’ın tahrifi ile ilgili olarak başka bir örnek “وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا أَنزَلَ عَلَيْنَا وَنَكْفُرُ بِمَا كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ فِي عَالِي”³⁶ ayetidir. Ayetin içinde “فِي عَالِي” bu ifadeyi yer aldığını, yani Cebrâil (a.s.)’in ayeti “وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ”³⁷ şeklinde inzâl ettiğini söylemiş ve bu konuda bir rivayet aktarmıştır.³⁷

Hz. Muhammed Yahudilere, “Gelin benim peygamberliğime ve Allah’ın gönderdiği bu vahye iman edin”³⁸ demiştir. Buna karşın Yahudiler, “Hayır, biz sadece bize vahyedilen Tevrat’a iman ederiz, ondan başkasına inanmayız” söylemişler. Söz konusu ayetler bu probleme cevap niteliğinde olup Tevrat’ı tasdik eden

¹⁹Bakara 2/41

²⁰Ayyâşî, a.g.e., I/60

²¹Tabersî, a.g.e., I/94

²²Bakara 2/87

²³Ayyâşî, a.g.e., I/68

²⁴Tûsî, *Tibyân*, I/341; Molla Muhsin Muhammed b. Murtaza b. Mahmûd Feyz-i Kâşânî (1982), *Tefsiru’s-Sâfi*, tsh. Hüseyin A’lemî, Beyrut, I/157.

²⁵Bakara 2/59

²⁶Ayyâşî, a.g.e., I/63

²⁷Bkz: Bakara 2/40-61

²⁸Tûsî, *Tibyân*, I/261-269

²⁹Tabersî, a.g.e., I/118

³⁰Muhammed Hüseyin Tabatabâî (1973), *el-Mizân fi Tefsiri’l-Kur’an*, Beyrut, I/188-190

³¹Nisa, 4/168

³²Nisa, 4/169

³³Ayyâşî, a.g.e., I/311

³⁴Tûsî, *Tibyân*, III/397

³⁵Tûsî, *Tibyân*, III/ 398

³⁶Bakara 2/91

³⁷Ayyâşî, a.g.e., I/69

³⁸Tûsî, *Tibyân*, I/350

Kur'an'ı inkâr etmelerinden dolayı Yahudileri eleştirmektedir. Yine Tevrat'a inandıklarını söylemeleri konusunda samimi olmayan Yahudilere, şöyle bir sorunun sorulması Hz. Muhammed'den istenmektedir; "Madem gerçekten Tevrat'a iman ediyorsunuz, o halde atalarınızın Allah'ın gönderdiği bazı peygamberleri niçin öldürdünüz?"³⁹

Ayyâşî tefsirinde, parçacı bir tutumun söz konusu olduğunu daha önce zikretmiştik. Örneğin Ayyâşî, "الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ" ayetinde yer alan "أُولَٰئِكَ" kelimesinin imamlar olduğuna dair rivayet nakletmiştir.⁴¹ Ayyâşî'nin naklettiği rivayet, ayetlerin öncesi ve sonrası ile bütünlük arz edecek şekilde ele alınmadığının bir örneğidir. Oysa bu ayetlerin Yahudiler içerisinde iman edenler hakkında nâzill olduğu tefsirlerde zikredilmiştir.⁴² Ayrıca ayet samimi müminlerin, Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna ve Kur'an'a iman edip Allah'ın emirlerini gereği gibi yerine getirdiklerine işaret etmektedir.⁴³ Yahudiler içerisinde Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu bildikleri halde ona iman etmeyenlerin de bulunduğu ancak onların dünyada da âhirette de hüsrana uğrayacakları vurgulanmaktadır.⁴⁴ Görüleceği üzere ayetin muhataplarının Yahudiler olduğunu Tabersî de açık şekilde dile getirmiştir. Hz. Peygamber'in peygamberliğini kabul etmeyen ve inkâr yolunu tutan Yahudilerle imamlar arasında irtibat kurmak nüzûl ortamının dikkate alınmaması demektir.

Ayyâşî mezhebinin temel esaslarından biri olan imameti veya Hz. Ali'nin faziletini delillendirmek için herhangi bir ayeti buna göre tefsir etmekte veya bu konuda rivayet aktarmaktadır. Mesela "يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلِمَاتِ اللَّهِ فَيَلْبِسُوا حَقَّهُ بِظُلْمٍ بَعْضَ الْبَعْثِ لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَكُونَ آيَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا فَيَسْتَكْبِرُوا وَكَيْبَاتِنَا" ayetinde de bu tutumunu sürdürmüş ve ayetin Hz. Ali'nin düşmanlarını kapsadığını ve onların ebedi olarak cehennemde kalacaklarını ifade eden rivayetler nakletmiştir.⁴⁶ Ancak söz konusu ayetin muhataplarının kafirler olduğunu bağlamdan çıkarmak mümkündür. Ayetin siyak sibakı dikkate alındığı takdirde bu ayet nüzûl döneminde şöyle bir anlama gelmektedir; "Elçimiz Muhammed'i inkâr eden müşrikler şunu iyi bilsinler ki, âhirette durum, onların beklediklerinden çok farklı olacaktır. Zira onlar Muhammed'e iman etmedikleri ve Allah'a şirk koştukları için cehenneme gidecekler ve dünyada bu tavrı göstermiş oldukları için de çok pişman olacaklardır. Bütün dünyanın servetine, hatta onun iki misline dahi sahip olsalar, o gün cehennemden çıkmak için her şeylerini feda etmek isteyeceklerdir. Nitekim, kafirler cehennem azabına mâruz kalacaklar ve oradan asla çıkamayacaklardır."⁴⁷ Hz. Peygamber'in düşmanlarına hitap eden bu ayetleri yalnız Hz. Ali düşmanlarına hamletmek pek uygun değildir.

Ayyâşî "الْحَبَابِ وَكَذَٰلِكَ مَلٌ فِي سَخَطِ الْجِإِ إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا نُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ" ayetinin Talha ve Zübeyr'i ve Cemal savaşına katılanları eleştirdiğini söyleyen bir rivayet nakletmiştir.⁴⁹ Nitekim söz konusu ayette de bunun örneğini görmek mümkündür. Ancak ayetin nüzûl ortamı ve siyak sibakı (iç bağlamı) dikkate alındığı takdirde anlamın daha farklı bir şekilde tezahür ettiğini gözlemleriz. Ayetin öncesinde, cehenneme giren müşrik topluluktan bahsetmektedir. Buna göre cehenneme giren her topluluk kendi yoldaşlarına lânet okumaya, onları suçlamaya başlayacaktır. Ayet onlara şu mesajı iletmektedir: Gönderilen elçilerin peygamberliğine inanmayan ve Allah'a ortak koşmaya devam edenler iyi bilmelidirler ki Allah onların ibadet diye yaptıkları şeyleri kabul etmeyecek ve onları (deve iğne deliğinden geçmediği sürece) yani asla cennete⁵⁰ almayacaktır. Dünyada yaptıklarının karşılığı olarak cehennemde kalacaklardır. Bu, peygamberleri yalanlayan zalimlere verilecek cezadır.⁵¹ Zira Cemal vakasına katılanların Peygamber'i yalanladıkları söz konusu olamaz.

Ayyâşî'ye göre A'raf suresinde yer alan "وَعَدَا مَا وَجَدْتُمْ فَعَلُوا حَقًّا رَبُّنَا وَعَدْنَا مَا وَعَدْنَاهُ فَذُنُوبُهُمْ وَأَن نَّارِ أَصْحَابِ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ نَادَىٰ" ayetindeki "مُؤَدِّنٌ" (seslenecek kişi) ifadesinden kast edilen Hz. Ali'dir. Ayrıca Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye en az yirmi kez "Ey Ali, sen ve senden sonraki imamlar bellidir. Sizi tanımayan ve sizlerin de tanımadığınız kişiler cennete girmeyecektir. Sizi inkâr etmeyen ve sizin de inkâr etmedikleriniz cehenneme giremezler" dediği şeklinde bir rivayet aktarmaktadır.⁵³ Ancak dikkat edileceği üzere ayette sözü edilen olay cennete girdikten sonra vuku bulmaktadır. Çünkü ayette "gerçekten de Allah bizlere

³⁹Tabersî, a.g.e.,I/158

⁴⁰Bakara, 2/121

⁴¹Ayyâşî, a.g.e., I/76

⁴²Tûsî, Tîbyân, I/441-442;Tabersî, a.g.e., I/193

⁴³Tabersî, a.g.e., I/193

⁴⁴Tabersî, a.g.e., I/193

⁴⁵Maide, 5/37

⁴⁶Ayyâşî, a.g.e., I/364

⁴⁷Tabersî, a.g.e.,III/192-193

⁴⁸Araf, 7/40

⁴⁹Ayyâşî, a.g.e., II/21

⁵⁰Tabersî, a.g.e., IV/136; Kâşânî, a.g.e., II/196

⁵¹Tabersî, a.g.e.,IV/134-135

⁵²Araf, 7/44

⁵³Ayyâşî, a.g.e., II/21

vaat ettiği cenneti verdi" denilmekte, sonrasında "peygamberlerin bildirdiği, fakat sizin inatla alaya aldığınız bütün o uyarılar gerçek miymiş, değil miymiş?" diye cehennemliklere sorulmaktadır. Nitekim yukarıda zikrolunan rivayetle ayetlerin akışı arasında bir kopukluk söz konusudur. Ayetin akışı şöyledir; Bütün bunların ardından şöyle nidâ eden meleğin sesini duyacaklardır: "insanların aklını çelen, âhîret uyarıları ile alay eden zalimler Allah'ın rahmetinden mahrum kalacaklardır." Nitekim Tabersî'nin müezzin'in kimliği konusunda Hz. Ali'ye atfedilen rivayetlere yer verdiği halde, ayetin anlamını açıklarken bu rivayetleri esas almaması ve ilgili ifadeyi "her hangi birisinin" bu lafzı söylediği şeklinde açıklaması, onun bu rivayetlere önceki Şîî müfessirler kadar itibar etmediği şeklinde değerlendirilebilir.

Ayyâşî, Ehl-i Kitabın övüldüğü ayetleri de Ehl-i Beyt'e hamleden rivayetler zikretmektedir. Örneğin yukarıda yer alan Araf suresi "النَّبِيُّ الرَّسُولُ يَتَّبِعُونَ الَّذِينَ بِأَلْمِزُوفٍ بِأَمْرِهِمْ بِلِ الْأَنْجِ وَ النَّورِ فِي عِنْدَهُمْ مَكْتُوبًا بِجُودِهِ الَّذِي الْأَمِيِّ َالنَّبِيِّ الرَّسُولُ يَتَّبِعُونَ الَّذِينَ بِأَلْمِزُوفٍ بِأَمْرِهِمْ بِلِ الْأَنْجِ وَ النَّورِ فِي عِنْدَهُمْ مَكْتُوبًا بِجُودِهِ الَّذِي الْأَمِيِّ َالنَّبِيِّ الرَّسُولُ يَتَّبِعُونَ الَّذِينَ بِأَلْمِزُوفٍ بِأَمْرِهِمْ بِلِ الْأَنْجِ وَ النَّورِ فِي عِنْدَهُمْ مَكْتُوبًا بِجُودِهِ الَّذِي الْأَمِيِّ" ayetindeki "النور" dan maksadın "Hz. Ali" olduğunu söylemektedir.⁵⁵ Oysa ayette anlatılan "nur" dan maksadın Kur'an olduğunu⁵⁶ ve Hz. Peygamber'e iman edip destek ve yardımcı olan ve Kur'an'a uyanlar rahmetin kapsamına girip ödüllendirileceklerini bizzat, Şîî bir müfessir olan Tabersî zikretmektedir.⁵⁷ Ayrıca Kâşânî'nin "Nur" dan maksadın ne olduğu konusunda Hz. Ali'ye atfedilen rivayetlere yer verdiği halde, ayetin anlamını açıklarken bu rivayetleri esas almaması ve ilgili ifadeyi "Nur-Kur'an'dır" şeklinde açıklaması, onun bu rivayetlere itibar etmediği şeklinde değerlendirilebilir. Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyen Ehl-i Kitab'a hitap eden bu ayetleri Hz. Ali üzerinden değerlendirmek metni mezhep kabullerini pekiştirecek şekilde konuşturmaktan başka bir şey değildir.

Yukarıda örneklerini gördüğümüz ayetlerin yorumları üzerinde daha sonraki dönem Şîî müfessirler siyak ve sibakı, ayetlerin nüzul ortamını dikkate alarak bir çalışma yapmışlar ve isabetli değerlendirmeler yaparak kendilerini Kur'an metnini mezhep temayüllerine göre konuşturma iddialarının hedefi haline gelmekten uzak tutmaya çalışmışlardır.

Sonuç

Kimi Şîî müfessirlerin Kur'an yorumunda bazı mezhep ilkelerini belirleyici kriter olarak kabul etmesi birçok sorunu/problemi de beraberinde getirmiştir. Nitekim Tabâtabâî (ö. 1981)'nin de söylediği gibi, müfessirlerin bir ayeti incelerken "Kur'an ne diyor?" diye düşünmesi ile "Bu ayeti neye göre yorumlayabiliriz?" diye düşünmesi arasında büyük bir fark vardır.⁵⁸ Aslında mezhep taassubu ifadesi ile kast olunan şey, müfessirlerin zaman zaman yaptıkları spesifik tevillerin/yorumların bizzat kendileri değil, bu yorumların üretilmesine zemin hazırlayan Kur'an tasavvurudur. Yani önceden kabul edilmiş birtakım ilkelere yola çıkarak tefsir yapmanın ortaya çıkardığı tehlikedir.

Hiç şüphesiz Şîa tefsir geleneğinde mezhep taassubunun en çok tezahür ettiği konuların başında hilafet/ imamet gelmektedir. Şîa mezhebinin kimlik kazanmasında ve şekillenmesinde imamet doktrini önemli bir mevkiye bulunmakta ve belirleyici bir rol oynamaktadır. İmamet doktrini için nakli deliller arama gayretleri genellikle Şîa'yı özellikle de Ayyâşî'yi ilk önce Kur'an'a yönlendirmiştir. Fakat imamet/hilafet Kur'an'ın doğrudan ilgilendiği bir mesele değildir. Zira Kur'an, Hz. Peygamber'in vefatını müteakiben kimin imam/halife olacağına dair hiçbir beyan içermemektedir. Ancak Şîî âlimleri imamete farklı bir anlam yükleyerek, onun bir inanç ilkesi olduğunu savunmuşlardır. Şîî inanç ilkelerinden biri olan imamet, daha önce zikrettiğimiz Ayyâşî'nin tefsirinde yer alan örneklerden görüldüğü üzere imamın seçimle değil nassla tayin edilmesi ve Hz. Peygamber'den sonra da Hz. Ali'nin imam olmasının gerekliliği doktrinine dayanmaktadır. Nitekim zikrettiğimiz örneklerde görüldüğü gibi bu kabulü temellendirmek için birçok Kur'an ayeti ile yapılan istidlaller Hz. Ali'nin imametine delil teşkil edecek nitelikte değildir. Bunun farkında olduğundan olsa gerek Şeyh Müfid "Kur'an naslarından hiç birisi zahir olarak imamete delalet etmez" sözünü söylemiştir.⁵⁹ Nitekim Ehl-i Beyt konusunda da Şîa'nın naklettiği veya müfessirlerin eserlerinde yer verdikleri rivayetlerin bir çeşit uyarılama olduğu kesindir. Tabatabâî'nin bazı ayetler hakkında aktarılan rivayetlerle ilgili olarak "bu imamın uyarlamasıdır" şeklindeki açıklamaları bizim için yeterli delil sayılabilir. Çünkü Kur'an'da örneklerini gördüğümüz bu ayetlerde yer alan ehl-i beyt kavramı hem Al-i Abâ, hem de Hz. Peygamber'in eşlerini kapsamaktadır.

KAYNAKÇA

AYYÂŞÎ, Ebu'n-Nadr Muhammed b. Mes'ud (1991/1411). *Tefsiru'l-Ayyâşî*, thk. Hâşim Resuli Muhallatî, Beyrut.
BAHŞAYEŞÎ, Akiki (1371). *Tabakat-ı müfessiran-ı Şîa*. Kum, Defter-i Neşr-i Novid-i İslami.
EMİN, İhsan (2000). *et-Tefsir bi'l-me'sur ve tataavuruhu inde's-Şiati'l-İmamiyye*, Beyrut.

⁵⁴Araf, 7/157

⁵⁵Ayyâşî, a.g.e., II/35

⁵⁶Kâşânî, a.g.e., II/243

⁵⁷Tabersî, a.g.e., IV/195-196

⁵⁸Tabatabâî, a.g.e., I/6

⁵⁹Mustafa Öztürk (2009), *Tefsirde Ehl-i Sünnet-Şîa Polemikleri*, Ankara, s. 40-41

- HABİBOV, Aslan (2007), *İlk Dönem Şîa Tefsir Anlayışı* (Basılmamış Doktora Tezi) AÜSBE, Ankara.
- İBNÜ'N-NEDİM, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk (1978/1398). *el-Fihrist*, Beyrut.
- KÂŞÂNÎ, Molla Muhsin Muhammed b. Murtaza b. Mahmûd Feyz-i Kâşânî (1982). *Tefsiru's-Sâfi*, tsh. Hüseyin A'lemî, Beyrut.
- NECÂŞÎ, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali el-Esedî el-Kûfî (1988/1408). *Ricalü'n-Necaşi: Ehadu'l-Usûli'r-Ricâliyye*, thk. Muhammed Cevad Naini, Beyrut.
- ÖZTÜRK, Mustafa (2009). *Tefsirde Ehl-i Sünnnet-Şîa Polemikleri*, Ankara.
- TABATABÂÎ, Muhammed Hüseyin (1973). *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut.
- TABERÎ, İbn Cerir (1979). *Tarihu'r-rusûl ve'l-muluk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire.
- TABERSÎ, Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasan b. Fazl (2008) *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut.
- TÛSÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Ali Tûsî (t.y.). *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut.
- TÛSÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Ali Tûsî (1983/1403). *el-Fihrist*, Beyrut.
- USTADÎ, Şeyh Rızâ Ustadî (1411), Ayyâşi ve Tefsiruhu, *Risaletü'l-Kur'ân*, Tahran, S. 3. s. 51.
- ZİRİKLÎ, Hayreddin (t.y). *el-A'lâm: Kamusu Teracimi li-Eşheri'r-Rical ve'n-Nisa*, Beyrut.